

Aimo Halila

**SUOMEN KANSAKOULUVÄEN
ULKOMAISISTA
OPINTOMATKOISTA
1880- JA 1890-LUVULLA**

Opintomatkojen taustaa

Kansakoululaitoksemme suunnitteluvaiheessa kiinnitettiin eri yhteyksissä huomiota siihen, että olisi syytä ottaa oppia ulkomaiden kouluoloista ja niistä saaduista kokemuksista. Niinpä J. V. Snellman totesi jo varhain, että meillä on niin vähän tietoja siitä, miten kansakoululaitos oli muualla maailmassa järjestetty. Suunnitteluissa ei tulisi tätä unohtaa, ja ainakin tulevan kansakoulutoimen johdon oli paikallaan jatkuvasti seurata vastaavaa ulkomaista kehitystä. Wiborg-lehdessä (Wiborg 1856, n:o 92) ehdotettiin, että joku »sopi-vaksi katsottu henkilö» lähetettäisiin ulkomaille ja saatujen kokemusten pohjalta perustettaisiin muutamia »koe- ja mallikouluja». Niin ikään Yrjö Koskinen ehdotti 1857 (Suometar 1857, n:o 15), että »joku lahjakas mies» lähetettäisiin ulkomaille tutkimaan kansakouluja ja vasta hänen palattuaan ja hänen havaintojensa pohjalta suunniteltaisiin kansakouluja meidän erityisiin oloihimme. Tällaisiin ajatuksiin yhtyivät eräät muutkin, mm. rovasti A. J. Europaeus, joka tuomiokapituleiden kansanopetusehdotuksista antamassaan lausunnossa korosti ulkomaiden tarjoaman arvokkaan kokemuksen hankkimista.

Ja sitten Uno Cygnaeus, joka perusteellisissa artikkeleissaan (Muutamia sanoja Suomen kansakoululaitoksesta ja Hajanaisia mietteitä; molemmat vuodelta 1857) vieläkin voimakkaammin täh-

densi ulkomaisen kokemuksen välttämättömyyttä. Senaatissa mm. J. E. Bergbom totesi »ulkomaiseen kansanopetukseen tutustumisen» tarpeelliseksi »opetuksellisten kysymysten tuntemuksen» saamiseksi. Armollisessa julistuksessa vuodelta 1858 annettiinkin senaatin tehtäväksi valita sopiva henkilö matkustamaan »sellaisiin maihin, joissa kansanopetuksen katsottiin olevan tarkoituksenmukaisimmin järjestetyn».

Stipendiaatiksi ja kansakoululaitoksemme peruskaavoituksen laatijaksi valittu Uno Cygnaeus oli jo ennen virallista, vuosina 1858–59 tekemäänsä ulkomaanmatkaa tutustunut ulkomaisiin kouluoloihin Pohjois-Amerikassa, Sitkan saarella 1840–45 ja Pietarissa, jossa hän toimi 12 vuotta koulunjohtajana ja inspektorina. Tällöin hänellä oli tilaisuus tutustua moniin kouluasioita pohtiviin opettajiin ja alaa koskevaan kirjallisuuteen. Hänestä kasvoi pestalozzilais-fröbeliläinen, saksalaista romantiikkaa, klassismia ja idealismia arvostava pedagogi.

Cygnaeuksen opintomatka muodostui epäilemättä useassa suhteessa suuntaa antavaksi. Tiedetään, että »Suomen kansakoulun isä» kernaasti suositteli nuorempia matkalle lähtijöitä pitämään mielessä ne ulkomaiset koulut, joista hän itse oli saanut voimakkaita vaikutteita. Cygnaeuksen matka suuntautui nimenomaan germaanisen kulttuurin alueelle, Skandinaviaan ja Keski-Eurooppaan, mutta ei ulottunut Ranskaan enempää kuin Englantiin. Cygnaeus oleskeli vuoden 1858 lopussa Ruotsissa, siirtyi sitten Tanskaan ja vuoden 1859 tammikuussa Saksaan pysähtyen ensin Hampuriin ja Bremaniin. Viimeksi mainitussa hän tutustui etenkin äidinkielen opetukseen ja lähetti Jyväskylän seminaarin äidinkielen lehtoriksi aikovan Jaakko Länkelänkin sinne. Berliinissä Cygnaeus keskusteli mm. Fr. A. W. Diesterwegin kanssa. Sitten hän siirtyi Saksiin ja oleskeli etenkin Leipzigissä ja Dresdenissä tehden havaintoja saksiläisen koulutoimen sekä ansioista että puutteista. Hän vakuuttui pian siitä, että tulevien suomalaisten seminaarinopettajien oli päästävä tutustumaan korkeatasoisiin saksilaisiin seminaareihin ja harjoituskouluihin.

Wienissä Cygnaeus tutustui J. D. Georgensin moderniin työkoulu-pedagogiikkaan. Vihdoin kesäkuun lopulla 1859 hän saapui Sveitsiin, jossa hän viipyi elokuun puoliväliin saakka. Ajankohta ei ollut

kaikkein suotuisin, mutta siitä huolimatta Cygnaeus pääsi verraten monipuolisesti tutustumaan Pestalozzin kotimaan saksalaisen osan kukoistavaan kansanopetukseen. Hän perehtyi etenkin Bernin tyttökouluun ja Wettingenin seminaariin; viimeksi mainittu oli kuitenkin Sveitsin-matkan selvä kohokohta. Tänne Cygnaeus ohjasi seminaarin tulevat naisopettajat. Wettingenin seminaari olikin Jyväskylän seminaarin lähimpiä esikuvia. Sairaus esti Cygnaeuksen tutustumisen Hollannin kansanopetuksen järjestelyyn. Tanskan ja Ruotsin kautta hän palasi kotimaahan lokakuun lopulla 1859, joten matka kesti noin yhden vuoden.

Cygnaeus ei paljoakaan perehtynyt Skandinavian maiden koulu-toimen yksityiskohtiin, vaan keskittyi tutustumaan nimenomaan saksalaisen kulttuurialueen pedagogiikkaan. Kuten tunnettua, Cygnaeus myös Pietarissa ollessaan joutui tekemisiin lähinnä saksankielisen koulutoimen kanssa. Pietarin erilaisissa oppilaitoksissa opiskelu tai kuuntelu oli hänen mielestään meriittejä antavaa. Pietarin koulutoimen eräänä esikuvana olikin ollut saksalainen ja itävaltalainen systeemi. Cygnaeus lienee saanut meikäläisiltä nuorliberaaleilta moitteita »liiasta saksalaisuudesta», jopa englantilaisuudesta.

Kun Jyväskylän seminaaria käynnistettiin, Uno Cygnaeus valitsi ulkomaille lähetettävät stipendiaatit ja osoitti kullekin heistä mielestään sopivan opiskelu- ja kuuntelupaikkakunnan, yleensä samalta alueelta, missä hän itsekin oli liikkunut. Niinpä esimerkiksi Fanny John, joka oli jo ennen tätä stipendimatkaa opiskellut Hampurissa, kuunteli opetusta Bernissä, samoin kuin Charlotta Lydecken. N. Järvinen kulki melkoisen tarkoin juuri »Cygnaeuksen tien» ulkomailta opiskellessaan. J. W. Bonsdorff opiskeli etenkin Berliinissä, E. A. Hagfors sekä Berliinissä että Dresdenissä, jossa myös K. G. Göös täydensi taitojaan, J. R. Hårdh oli opiskellut Hannoverin ja Zürichin polyteknisissä opistoissa. Edla Soldan opiskeli sekä Saksassa että Sveitsissä. Mallikoulun opettaja ja johtaja Adolf Oksanen lähti hänkin »Cygnaeuksen tielle» ja ulotti retkensä aina Etelä-Eurooppaan saakka, kuitenkin loppuvaiheen ilmeisesti etupäässä »maailmaa nähdäkseen». K. G. Leinberg perehtyi opintomatkoihinsa Cygnaeuksen tavoin ennen muuta germaaniseen kulttuuripiiriin. Vasta Y. K. Yrjö-Koskinen ulotti tutustumismatkinsa myös Ranskaan, kuten erikseen lähemmin todetaan.

Myös Helsingin normaalikoulun (myöh. normaalilyseon) tulevat opettajat lähetettiin viralliselle ulkomaiselle opintomatkalle, jonka merkitystä oppikoulunopettajavalmistuksen suunnittelussa oli eri yhteyksissä korostettu. Helsingin yliopiston konsistori ehdotti 22.12.1860, että tulevan kolmen yliopettajan oli opiskeltava valtion varoin yksi vuosi Saksassa, vanhojen kielten yliopettajan lisäksi Englannissa ja molempien toisten yliopettajien Ranskassa perehtyäkseen näiden maiden oppikouluihin ja opetusmenetelmiin. Senaatti yhtyi tähän ja päätti myöntää stipendit »puolentoista vuoden opiskelua varten» Saksassa ja »jossakin muussa maassa, esimerkiksi Belgiassa, missä väestö kuten Suomessa, oli kaksikielistä». Vanhojen kielten opettajan tuli käydä lisäksi Englannissa ja molempien toisten Ranskassa. Kenraalikuvernööri F. W. R. von Berg oli valmis puoltamaan stipendiaattien opiskelua Saksassa ja Belgiassa, mutta vierasti Englannissa ja Ranskassa opiskelua. Hän mainitsi syyksi sen, etteivät suomalaiset yleensä osanneet ranskaa enempää kuin englantiaakaan ja että Saksan koulutoimi oli hänen mielestään kehittyneempi kuin Englannin ja Ranskan.

Kasvatusopin professori Z. J. Cleve laati yhdessä eräiden muiden asiantuntijain kanssa stipendiaattien matkasuunnitelman. Sen mukaan matka ulotettiin Skandinavian halki Saksaan, Belgiaan, Pariisiin ja osin Englantiin. Ohimennen todettakoon, että tuleva uskonnon yliopettaja A. Kihlman oli jo aiemmin opiskellut Saksassa, etenkin Stuttgartissa ja nimenomaan teologeille tärkeässä Tübingenissä. Voi siis sanoa, että tulevien yliopettajien käytännön kokemus jouduttiin hankkimaan »lähes yksinomaan saksalaiselta alueelta».

Kuten Martti Ruutu toteaa (Suomen kulttuurihistoria II, 79), yliopettajien retki länteen ei joka kohdin täyttänytään asetettuja, osin ilmeisen ylimitoitettuja toiveita. Opetus oli »vanhaa», perin teoreettista. Nimenomaan Ranskassa, Belgiassa ja Englannissa eivät koulunjohtajat aina sallineetkaan suomalaisten, »ulkopuolisten» pääsyä kuuntelemaan opetusta. »Tämä normaalikoulujen johtavien opettajien kokemus ansaitsee muistiinmerkinnän tarkattaessa teki-joitä, joilla seuraavina vuosikymmeninä oli vaikutusta Suomen oppikoulunopettajien orientoitumiseen milloin heillä oli mahdollisuuksia ammatillisen perehtyneisyytensä avartamiseen ulkomailla». Samat tekijät ovat näkyvissä myös kansakouluväen kohdalla.

Yhteydet saksalaiseen kulttuurimaailmaan olivat meillä perinteiset, läheiset ja voimakkaat. Mutta vaikuttamassa oli jonkin verran myös ajankohtaisia poliittisia ja valtiollisia tekijöitä, joihin kenraalikuvernööri Berg lausunnossaan tosin vain peitetysti viittasi. Ranska ja Englanti olivat olleet itämaisessä sodassa vihollismaita. Englanti oli vapauden ja Ranska vallankumousten ydinmaa. Sellaisina ne olivat vieraita Venäjän keisarikunnan virkamiesajattelulle. Edelleen on syytä todeta, että Bismarckin ulkopoliittikka piti elintärkeänä Saksan ja Venäjän keisarikuntien ystävyyttä Euroopan tasapainotekijänä ja rauhan takeena. Saksaan suunnattujen kulttuuriyhteyksien tukeminen oli siis kaikin puolin Venäjän keisarikunnan etujen mukaista.

Havaintoja opintomatalle lähtevistä

Stipendien tukemia ulkomaisia opintomatkoja tekivät kansakouluväestä ennen muuta seminaarin opettajat ja kansakoulujen piiritarkastajat.

Ulkomaisen opintomatkan stipendin saajalta edellytettiin, että hän oli riittävän kielitaitoinen ja siten pystyi edes auttavasti seuraamaan opetusta. Maamme ruotsinkielinen opettajisto oli sikäli edullisessa asemassa suomenkielisiin verrattuna, että sille oli koko Skandinavia helposti avoinna. Ruotsinkieliset opettajat pistäytyivätkin verraten usein nimenomaan Ruotsissa ja etenkin pohjoismaisissa koulukokouksissa. Suomenkielisten kansakoulunopettajien suuri pääosa ei ajatellut ulkomaisia opintomatkoja nimenomaan erottavan kielimuurin takia. Tosin monet suomenkieliset kansakoulunopettajat opiskelivat yksityisesti vieraita kieliä, etupäässä juuri ruotsia ja saksaa. Muutamat kieliä omin päin opiskelleet, stipendiä anovat kansakoulunopettajat liittivät anomukseensa todistuksen siitä, että »omasivat jonkinlaisen aavistuksen vieraista kielistä».

Suomenkielisissä kansakoulunopettajaseminaareissa annettiin alun alkaen ruotsin kielen alkeisopetusta, sittemmin myös saksan.

Seminaarin III luokan oppilaille ruvettiin vuodesta 1885 opettamaan ruotsin sijasta saksaa, mitä ei mainittu seminaariasetuksessa. Saksan kielen alkeiden opetusta perusteltiin siten, että näin tuleva kansakoulunopettaja saattoi jatkaa kielen opiskelua tehokkaasti omin päin ja sai mahdollisuuden itse perehtyä saksankieliseen kasvatusopilliseen kirjallisuuteen, samoin tehdä antoisia opintomatkoja saksalaiselle kielialueelle, joka oli opintomatkojen ydinalue.

Ulkomaisia opintomatkoja varten oli sekä seminaarin opettajille että kansakoulujen piiritarkastajille menosääntöön varattu määräraha. Stipendiä ulkomaista opintomatkaa varten saattoi nimenomaan kansakoulunopettaja anoa Koulutoimen ylihallitukselta. Niin ikään esimerkiksi Kansanvalistusseura ja Helsingin yliopisto antoivat varoja ulkomaista opiskelua varten. Niinpä Mikael Johnsson (Soininen) teki tärkeän opintomatkinsa juuri Helsingin yliopiston konsistorin myöntämin apurahoin. Myöhemmin eräät varsinkin suuret kaupungit varasivat määrärahan kansakoulunopettajiensa ulkomaisia opintomatkoja varten. Monet opettajat tekivät matkoja omin varoin.

Valtion apurahoin opintomatkoja tehneet olivat yleisen tavan mukaan velvolliset antamaan ajoissa stipendikertomuksensa. Näitä sisältävä asiakirjasarja on Kouluylhallituksen arkistossa (Kouluylhallituksen arkisto V: Eu 1–7, Valtionarkisto), mutta tämä ei ilmeisesti ole »täydellinen». Lisäksi voi todeta, että on stipendikertomuksia, joissa varsin perusteellisesti, jopa pikkutarkasti selostetaan paitsi matkan vaiheita myös sen antamia tuloksia. Kertomus voi täten olla kiintoisa pedagogis-didaktinen selonteko, jopa tulevaisuuden ohjelma-aineksiakin sisältävä. Niinpä edellä mainittu Jaakko Länkelä kirjoitti 1885 saamansa apurahan turvin tekemästä opintomatkastat kertomuksen (1887), joka sisältää 239 sivua. Toisaalta on myös kertomuksia, jossa ei paljoakaan kajota itse opiskelun ytimeen. Sen sijaan mainitaan vain käydyt paikkakunnat, kerrotaan yleisiä matkavaikutelmia, maristaan matkan hankaluuksista ja koti-ikävästä yms.

Opintomatkan kohteista

Yleistä

Kun laatii yhteenvetoa 1880- ja 1890-luvulla ulkomaisia opintomatkoja tehneen Suomen kansakouluväen matkakohteista, siitä muodostuu melkoisen selväpiirteinen »kuvio». Tavallisimmin matkat suunnattiin Tukholmaan ja sieltä Ruotsin halki etelään, ensin Tanskaan mutta usein myös suoraan Saksaan, varsinkin hansakulttuurin keskukseen, suomalaisille vanhastaan tuttuun Lyypekkiin. Seuraava suosittu kohde oli Hampuri. Monien matka vei Berliiniin, mutta siellä ei useinkaan paljoa pysähdytty, syistä, joihin kiinnitetään huomiota erikseen. Matkaa jatkettiin tavallisimmin Berliinistä etelään, lähellä olevaan Saksiin, jossa voitiin viipyä pääosa stipendiaattijasta. Matka voitiin suunnata myös Württembergiin ja Badeniin.

Saksan eteläosista siirryttiin Sveitsiin, kansanopetuksen »luvatun maahan», Pestalozzin kotimaahan. Siellä asetuttiin seuraamaan opetusta nimenomaan saksalaisiin kanttoneihin, pääkohteina Zürich ja Bern. Tällaiseksi hahmottuu suomalaisten opintomatkailijoiden valtaväylä, jonka ulkopuolelle ei varsinkaan aluksi paljoa poikettu.

Saksista, nimenomaan sen pääkaupungista Dresdenistä saattoi verraten mukavasti lähteä Itävalta-Unkarin keisarikunnan pääkaupunkiin Wieniin, niin ikään poiketa vaikkapa Prahaan ja mahdollisesti jatkaa matkaa Budapestiin, jonne suomalaista matkantekijää veti tavallisimmin eräänlainen viriävä heimoinnostus. Muutama matkailija katsoi edulliseksi pistäytyä kulttuuriltaan rikkaassa Italiassa, kuitenkin lähes poikkeuksetta omalla kustannuksellaan.

Englantiin suunnattiin muutamia opintomatkoja, jonkin verran enemmän kuin Ranskaan, jonne eräitä matkoja tehtiin 1890-luvulla; merkittävin niistä Y. K. Yrjö-Koskisen vuonna 1892 tekemä. Sen sijaan Belgiaan tehtiin kansanopetusväen opintomatkoja varsinaisesti vasta 1900-luvun puolella. Hollantiin tehtiin muutamia irrallisia matkoja.

Amerikassa käynti pedagogiikan opiskelua varten oli vielä lähes poikkeuksellista noina aikoina. Yhteiskouluaatteen ajajat Felix Hei-

kel ja Mikael Johnsson (Soininen) lähtivät Yhdysvaltoihin saamaan vahvistusta ideoilleen, edellinen 1873, jälkimmäinen 1884–85. K. J. Högman lähti 1876 Philadelphiaan, kansainväliseen opettajakokoukseen. Högman totesi, että useat Euroopan maat, mm. Ruotsi, olivat näkyvästi mukana sikäläisessä suuressa kansainvälisessä koulunäyttelyssä, Suomi sen sijaan oli miltei tuntematon.

Suomalaisten kansanopetusmiesten ja -naisten opintomatkat itään eivät olleet yleisiä. Jonkin verran pistäydyttiin Pietarissa ja kenties Moskovassa, tavallisimmin jonkun tärkeän kokouksen, näyttelyn tms. yhteydessä.

Skandinavia

Lähdemme nyt edellistä katsausta yksityiskohtaisemmin seuraamaan 1880- ja 1890-luvulla tehtyjen kansakouluväen opintomatkojen valtavylyää ja poikkeamme merkittävimpiin kohteisiin.

Tukholmaan pysähdyttiin yleensä päiväksi tai pariksi. Muutama stipendiaatti katsoi tarpeelliseksi mennä kirkollisasiaindepartementtiin ja pyytää virallista kuuntelulupaa, joka auliisti annettiin. Niin ikään voitiin mennä jonkun kansakouluntarkastajan toimistoon ja saada sieltä kuunteluun oikeuttava asiapaperi. Suomalainen stipendiaatti oli kuitenkin ilman muuta tervetullut kaupungin molempiin seminaareihin tai johonkin kansakouluun. Uppsalassa voitiin piipahata kuuntelujen lomassa, välistä pysähtyä pitemmäksikin ajaksi seuraamaan seminaarin toimintaa.

Göteborgin kansakoululaitoksesta sanottiin, että se oli »mainiolla kannalla». Rakennukset olivat uudenaikaisia, kouluissa oli mm. erinomaiset keittiöt ja avarat käsityösalit, joita kehoitettiin menemään katsomaan. Raittiusväki oli kiinnostunut paitsi pedagogiikasta ja didaktiikasta ennen muuta Göteborgin järjestelmästä, joka oli otettu käytäntöön Göteborgissa 1865 ja joka seuraavalla vuosikymmenellä levisi Norjaan ja Suomeen.

Länsigöötanmaan Nääs oli varsinkin harjoitusaineiden opettajien suuren kiinnostuksen kohde. Otto Aron Salomon oli 1872 perustanut sinne poikien veistokoulun ja kehittänyt siitä parin vuoden ku-

luttua käsityönopettajaseminaarin. Se saavutti pian laajan maineen ja keräsi kuuntelijaoppilaita kaukaakin. Myös Salomonin julkaisut ja aikakauslehti saivat nimenomaan Pohjoismaissa arvonantoa.

Vanhat kulttuurikaupungit, Växjö ja Lund olivat monen stipendiaatin matkan varrella ja niissä poikettiin mieluusti, samoin eräissä Skoonen kansanopistoissa (Hvilan, Ruotsin vanhin, oli suosittu) ja Malmön oppilaitoksissa, etenkin ammattikouluissa.

Länsipohjan suomalainen kansakoulutoimi oli viime vuosisadan lopulla eräiden kansakoulunopettajien kiinnostuksen kohde. Alueen suuri suomenkielinen väestönosa oli 1860-luvulla käydyin vilkkaan lehdistökeskustelun jälkeen alkanut saada omia suomenkielisiä kansakouluja, joiden perustamisen silloinen Ruotsin liberaalinen hallitus teki mahdolliseksi. Käynti länsipohjalaisessa suomenkielisessä koulussa oli samalla lämmin tervehdys Suomesta. Kuitenkin jo 1880-luvulta lähtien Ruotsin hallitus alkoi kiristää ohjaksia suomen kielen ja suomalaisen kulttuurin kehittämistyölle. Se nähtiin ruotsalaistamistendenssin merkeissä jopa kielteisenä ilmiönä. Ne mahdolliset toiveet, jotka oli pantu Haaparannan seminaarin kehittämiseksi myös Länsipohjan suuren suomalaisasutuksen erääksi kulttuurikeskukseksi, raukesivat pian. Suomalaisia vierailevia opettajia ei enää juuri nähty Kiirunan, Jellivaaran ym. kansakouluissa.

Norjassa vierailevat suomalaiset stipendiaatit kuuntelivat opetusta etenkin Kristianiassa (Oslossa), Hamarissa ja Trondheimissa. Myös Pohjois-Norjan, Ruijan, koulut kiinnostivat eräitä, ennen muuta Tromssan kansakoulunopettajaseminaari. Sen johtajana oli vuosina 1883–1920 Just Knud Qvigstad, saamelaihen intomielinen tutkija. Qvigstadin julkaisutoiminta alkoi juuri 1880-luvulla, ja hän ystävystyi Suomen fennougristien, etenkin August Ahlqvistin kanssa. Ohimennen kerrottakoon, että vanhoilla päivillään Qvigstad sai kutsun Suomalaisen Tiedeakatemiaan ulkomaiseksi jäseneksi 1941. Hän valitti silloin, että hänen kaikki suomalaisystävänsä olivat jo menneet manan majoille, jopa »nuori Ahlqvist».

Kööpenhamina, Tanskan kulttuurin keskus, oli tietenkin monen Suomen pedagogin opintomatkojen kohde. Koulujen lisäksi Pohjoismaiden suurin tieteellinen kirjasto (Kuninkaallinen kirjasto) ja koulumuseo kiinnostivat. Professori Harald Höffding ja hänen moderni psykologiansa oli meilläkin tunnettu. Höffding oli vuodesta 1883

Kööpenhaminan yliopiston filosofian professorina, ja hänen teoksiin myös suomennettiin. Höffding kävi luennoimassa mm. Helsingissä.

Seminaarien lisäksi Tanskan oivalliset kansanopistot kiinnostivat »pedagogisia pyhiinvaeltajia». Etsittiin Grundvigin jälkiä. Askovissa, kansanopistoliikkeen historiallisessa keskuksessa, oli luonnollisesti usein vieraita Suomesta. Tämän 1865 perustetun kansanopiston johtajana oli vuonna 1878–1908 tunnettu fyysikko ja keksijä Poul la Cour. L. Schröderin perintö eli opistossa yhä voimakkaana. Myös Sjaellandin Vallekilden kansanopisto (per. 1865) sai nähdä usein suomalaisia läpikulkumatkalla olevia pedagogeja, samoin Vejlen opettajaseminaari Jyllannin kaakkoisosassa.

Saksa

Saksan vanhat suuret vapaakaupungit, varsinkin Hampuri, olivat tunnettuja kansanopetuslaitostensa korkeasta tasosta. Hampurin kansakouluissa opetettiin vieraana kielenä englantia. Opettajanvalmistuslaitokset olivat tehokkaita. Suojelukasvatuksen ja modernin sosiaalipolitiikan tienraivaajiin kuuluvan J. H. Wichernin Das rauhe Haus (per. 1833) oli sosiaalikasvatuksen harrastajia kiinnostava. Yliopistoa ei Hampurissa tuolloin vielä ollut, mutta kaupunki kustansi kiintoisia tieteellisiä luentosarjoja, mm. kasvatustutkimuksia käsitteleviä. Suomalaisten tukikohtana ei tuolloin vielä ollut oma merimieslähetysasema, sillä se avasi ovensa vasta 1901. Myös Bremenin kansakoulut olivat stipendiaattien huomion kohteena.

Lyypekin kansakouluihin moni suomalainen stipendiaatti poikkesi tutustumaan, ehkä myös siksi, että se oli monien pohjolasta tulevien laivojen satama. Lyypekin Katharineum, lukio ja reaalikoulu, tunnettiin meilläkin.

Preussin kuningaskunnan koulutoimi oli 1800-luvun jälkipuoliskolakin tehokas, mutta samalla ns. regulariteettien sitoma. Keisarin suureen kaupunkiin Berliiniin moni opintomatkaileja poikkesi ja tutustui sen nähtävyyksiin, mutta ei ehkä jäänyt kouluihin opetusta seuraamaan, ei ainakaan pitkäksi aikaa. Pääkaupungin opettajiston taso oli korkea. F. A. W. Diesterweg (1790–1866) oli ollut berliini-

läinen seminaarinjohtaja, joka oli perustanut oppilaitokseensa uuden aikaisen harjoituskoulun, mutta hänen oli ollut pakko erota (1850) vapaamielisten käsitystensä takia. Tämän jälkeen hän keskittyi merkittävään kasvatustieteelliseen julkaisutyöhön. Hän pyrki käytännössä toteuttamaan Pestalozzin aatteita ja siten hän vaikutti herättävästi eurooppalaisen kansanopetustoimen kehitykseen.

Eräänlainen läpikulkukaupunki oli monille suomalaisille Halle, jossa sijaitsivat Francken laitokset ja jonka suureen yliopistonkirjastoon eräät tutustuivat hankkiakseen ja lukeakseen uusinta kasvatustieteellistä kirjallisuutta. Muutamille stipendiaateille tulivat läheisiksi myös Halberstadt, Frankfurt am Main ja Trier, jonka opettajatarseminaari oli tunnustusta ansaitseva, ja Erfurt, Lutherin opintokaupunki, jonka kukkaviljelmät olivat kuuluisat. Weissenfeltin seminaari oli lähellä Leipzigiä, ja siellä muutamat stipendiaatit olivat opetusta seuraamassa.

Saksaan suunnattujen kasvatustieteellisten opintomatkojen merkittävin kohde oli kuitenkin Saksi, jonka koulutoimi oli kansainvälisestikin katsoen »erinomaisella kannalla». Kuningaskunnan kaunis pääkaupunki, taideartaistaan tunnettu Dresden oli lähes kaikkien Suomesta Saksaan tehtyjen pedagogisten opintomatkojen keskeisin oleskelupaikka. Sen seminaarit, kansakoulut (noin 50) ja tyttökoulut olivat oivallisia auskultointioppilaitoksia. Kuuromykkäinkoulu oli kuuluisa, voimistelunopettajien valmistuslaitos kiinnosti monia suomalaisia, taidekouluista puhumattakaan. Lähellä Dresdeniä oleva Callenbergin seminaari mainitaan useissa stipendikertomuksissa.

Lähes yhtä suosittu oli Leipzig, Berliinin rinnalla tärkein saksalaisen sisämaan keskus, etenkin kun se kulttuuri- ja yliopistokaupunkina oli eräs Euroopan merkittävimpiä. Sen oppilaitoksissa oli välistä niin runsaasti vierailijoita, että näiden määrää oli pakko rajoittaa. Leipzigin yliopisto veti sekin puoleensa monia suomalaisia tiedemiehiä. Myös kansanopetusväki kuunteli kernaasti esimerkiksi filosofian professori Wundtin, esteetikko Johannes Vulkeltin, filosofi Paul Barthin ja historiantutkija Karl Lamprechtin luentoja.

Saksissa oli tosiaan runsaasti suositeltavia kuunteluoppilaitoksia, joista vielä mainittakoon Leipzigin lähellä olevan Bornan, Chemnitzin, Planenin, Frankenbergin ja Annabergerin seminaarit.

Saksi-Weimarin suurherttuakuntaan kuuluvat Jena, Weimar ja Eisenach olivat monille suomalaisille opintoretkeläisille tuttuja. Jena, noin 25 000 asukkaan pieni kaupunki, oli ylpeä yliopistostaan, joka aina oli ollut uusien aatteiden pesäpaikkoja. Fichte, Schelling, Schiller, Hegel ja Reinhold ovat tunnettuja nimiä, jotka liittyivät tähän kaupunkiin. Filosofit R. Eucken (1846–1926) oli Jenan yliopiston professorina vuodesta 1874. Hän oli pienten kansojen rohkea puolustaja ja Suomen lämmin ystävä. Hänen filosofiansa, joka tunnusti luonnontieteiden suuren merkityksen ja korosti henkisen elämän itsenäisyyttä ja vapautta, kiinnosti koko Eurooppaa. Eucken pyrki samalla vapauttamaan uskonnon, lähinnä kristinuskon, sen ydintuuksia kalvavista kasvannaisista. Monet suomalaiset tunsivat vetoa tähän henkevään filosofiaan, jonka teoksia myös suomennettiin.

Kuitenkin ennen muuta tutustuminen jenalaiseen professori Wilhelm Reiniin oli suomalaisten opintomatkalaisten suuri päämäärä. Wilhelm Rein (1847–1929) oli herbartilaisen kasvatustieteen arvostettu pääedustaja. Hän oli ollut seminaarinjohtajana vuodesta 1872 Weimarissa ja vuodesta 1876 syntymäkaupungissaan Eisenachissa. Vuonna 1886 hän siirtyi kasvatustieteen professoriksi ja pedagogisen yliopistoseminaarin johtajaksi Jenaan. Seminaari ja vuodesta 1889 lähtien myös pedagogiset kesäkurssit keräsivät oppilaita ja vierailijoita Jenaan kaikista sivistysmaista. Reinin perusteokset tulivat meilläkin merkittäviksi kasvatustieteen käsikirjoiksi. Reinin omakotitalo puutarhoineen Jenan laidalla tuli monelle suomalaisellekin tutuksi. Eräät stipendiaatit ovat antaneet värikkään kuvauksen vierailustaan Reinin vastaanotolla hänen kotonaan. Suomalaisiin Rein suhtautui lämpimästi ja avuliaasti.

Eisenach oli sekin merkittävä kulttuurikaupunki, johon liittyivät mm. J. S. Bachin ja Fritz Reuterin nimet. Kuuluisa Wartburgin linna oli lähellä, ja paikkakunnan terveysparantolat olivat suosittuja. Eisenachin seminaarissa Wilhelm Rein oli pannut alkuun systemaattiset herbart-zilleriläisen pedagogiikan kokeilut. Weimarissa oli arvostettu seminaari, ja kaupunki monine Goethen muistoinen veti monia puoleensa.

Saksi-Koburg-Gothan herttuakunnan pienet keskukset Koburg ja Gotha olivat arvostettuja koulukaupunkeja; varsinkin Koburgin se-

minaaria monet ylistivät. Gothan lukion maantieteen laitos, jonka oli kehittänyt Julius Perthes, oli alallaan esikuvallinen. Saksi-Altenburgin herttuakunnan pääkaupunki Altenburg ja sen seminaari sai vieraikseen vuosikymmenien mittaan muutamia suomalaisiakin stipendiaatteja.

Monet opintomatkalaiset suuntasivat tiensä myös Saksan läntisiin ja lounaisiin osiin. Württembergin kuningaskunnan kansanopetuksesta sanottiin, että se oli »vanhastaan hyvällä kannalla» ja että siihen kannatti ulkomaalaistenkin tutustua. Stuttgartin pohjoispuolella, pienessä Markgröningenissä oleva kuningaskunnan aluksi ainoa naisseminaari oli suosittu kuunteluoppilaitos. Esslingenin seminaari oli tunnettu tehokkuudestaan. Württembergissä oli myös vanha ja idyllinen Tübingen, jonka kuuluisa yliopisto ja sen evankelis-teologinen seminaari oli suomalaistenkin suosima.

Badenin suurherttuakunnan pääkaupungissa Karlsruhessa oli useita arvostettuja oppilaitoksia, mm. evankelinen seminaari ja kymnaasi, jonka opettajista professori W. A. Lang tuli tunnetuksi terävänä didaktikkona. Alfred Maul oli tunnustettu liikuntakasvatuksen kehittäjä. Etenkin juuri harjoitusaineiden opettajat suuntasivat kulkunsa Karlsruheeseen, jossa oli teknillinen korkeakoulu. Eräät stipendiaatit poikkesivat »vanhaan Heidelbergiin».

Mannheim oli suurherttuakunnan suurin kaupunki, jonka kansakouluissa kehitettiin ns. Mannheimin järjestelmä. Tämä rinnakkaisluokkajärjestelmä, jossa oppilaat koetettiin ryhmittä heidän lahjakkuutensa ja suorituskykynsä mukaan, kiinnosti juuri tuolloin monia suomalaisia. Järjestelmää sovelsi J. A. Sickinger vuodesta 1898. Heikkolahjaisten apuluokat ja erityislahjakkaiden omat luokat jne. olivat monipuolisen kokeilun kohteena.

Baierin kuningaskunnan pääkaupunki München keräsi suomalaisia opintomatkalaisia etenkin 1890-luvun loppuvuosista lähtien. Pedagogi, joka heitä kiinnosti, oli Georg Kerschensteiner (1854–1932), joka toimi vuosina 1895–1919 Münchenin kansakoulujen tarkastajana. Hän korosti lapsipsykologiaa ja pyrki uudistamaan etenkin ammattiopetusta. Kuten tunnettua, hän kehitti ns. työkouluperiaatetta ja uudisti sosiaalipedagogiikkaa. München suurena taidokaupunkina kiinnosti monia suomalaisia, niin ikään sikäläinen oivallinen Deutsches Museum tieteen saavutuksia esittelevine kokoelmineen.

Jonkin verran suomalaisia stipendiaatteja opiskeli myös Elsass-Lothringeniin kuuluvassa Strassburgissa, jonka yliopisto oli perustettu uudelleen 1872 ja jonka muutkin oppilaitokset, mm. seminaarit, olivat arvostettuja. Muista saksalaisista kaupungeista mainittakoon vain Mecklenburg-Strelitzin suurherttuakunnan pääkaupunki Neustrelitz, jonka kouluissa kävi suomalaisia auskultantteja.

Sveitsi

Saksasta suomalainen kulttuurimatkailija saapui Sveitsiin, sen saksankieliseen osaan, lähinnä Zürichiin tai Berniin.

Zürich, saksalaisen Sveitsin henkinen ja taloudellinen keskus, oli tuolloin noin 200 000 asukkaan kaupunki. Pestalozzi oli syntynyt Zürichissä. Siellä oli mm. mies- ja naisseminaari sekä kuuluisa Pestalozzianum, jossa oli kasvatusopillinen kirjasto ja koulumuseo. Kaupungissa oli Pestalozzin muistopatsas. Erikseen on syytä mainita Zürichin yliopisto, jossa tuolloin opiskeli paljon ulkomaalaisia. Pääkaupunki Bern oli pienempi, noin 70 000 asukkaan kaupunki, jonka kansanopetus oli Sveitsin parhaimpia ja jonka ääressä oli Burgdorf ja Muristaldenin kristillinen seminaari. Myös sekä Zürichin että Bernin lähellä olevilla maalaiskansakouluilla monet suomalaiset stipendiaatit olivat seuraamassa opetusta, mm. Pestalozzille rakkaassa Münchenbuchseessä.

Zürichin länsipuolella, Aargaun kanttonissa oli noin 3 000 asukkaan Wettingen. Sen entisen sisterssiläisluostarin rakennuksiin sijoitettu seminaari oli ollut Uno Cygnaeuksen mielestä todella mallikelpoinen. Sinne Cygnaeus mielellään ohjasi kansakouluväkeä, ja siellä hänen muistonsa eli kauan. Niinpä 1910-luvulla, jolloin Sortavalan seminaarin johtaja K. A. O. Relander kävi Wettingenissä, siellä lämpimin sanoin vielä muisteltiin »suomalaisia herroja». Zürichin lähellä oli pieni Wilhelm Tellin muistoja vaaliva Künsnachtin kylä, jonka (1832 avattu) mies- ja naisseminaari oli monien suomalaisten kävijöiden muistossa.

Boden-järven rannalla oleva Kreuzlingenin kylä, itse asiassa Konstanzin esikaupunki, Rorschach ja Thurgaun kanttoni, jonka se-

minaari oli entisessä Mariabergin luostarissa, olivat suomalaisille tuttuja, samoin lähellä olevan Sankt Gallenin kanttonin oppilaitokset, lähinnä seminaari. Oma mielenkiintonsa oli Graubündenin kanttonilla (retorom. ils Grischuns, Ital. I Grigioni), jossa asui retoromaaneja ja jonka pääpaikka oli Chur. Täällä oli mahdollisuus seurata pienelle vähemmistökansallisuudelle järjestettyä alkeisopetusta. — Mui- ta sveitsiläisistä kulttuurikaupungeista voinee mainita vielä Baselin, jonka kouluihin muutamat suomalaisetkin stipendiaatit poikkisivat, niin ikään Luzernin.

Monet stipendikertomukset sisältävät haltioituneita kuvauksia »Pestalozzin maan» koulujen korkeasta tasosta, avuliaista opettajista, ystävällisistä sveitsiläisistä, mahtavasta luonnosta jne.

»Jos on suosituksia, kaikki ovet aukenevat, jos ei, niin ei mitään sitten.»

Opintomatkan onnistuminen riippui olennaisesti siitä, avautuivatko stipendiaatille hänen toivomiensa oppilaitosten ovet, pääsiko hän kuuntelemaan vapaasti opetusta ystävällisesti vastaanotettuna vierana. Useimmissa tapauksissa näin olikin. Edellytyksenä yleensä oli, että kuuntelijavieraalla oli suosituksia ja ennen muuta virallinen lupa, joka oli ajoissa hankittu. Tällaisen luvan vaatiminen ulkomaalaisilta oli luonnollisesti perusteltua. Jos lupaa ei ollut, oli suuri mahdollisuus, että kuuntelijaksi pyrkivä joutui vaikeuksiin. Aina eivät suosituksetkaan tepsineet. Tämä todettiin mm. edellä mainitulla tulevan normaalikoulun opettajiksi valmistuvien opintomatalla. Martti Ruutu kertoo: »Ranskassa, Belgiassa ja Englannissa eivät koulujen johtajat, Venäjän asianomaisten lähettiläiden avulla hankituista suosituksista huolimatta, katsoneet voivansa sallia ulkopuolisten pääsyä luokkiin oppitunteja seuraamaan.»

Vastaavia hankaluuksia kokivat myös eräät kansakouluväen stipendiaatit 1880- ja 1890-luvulla, etenkin Preussissa, niin ikään sittemmin Ranskassa ja Belgiassa. Oikeastaan vain Skandinaviassa ja tavallisesti myös Sveitsissä suomalaiset stipendiaatit pääsivät oppilaitoksiin ilman, että heiltä vaadittiin suosituksia, lupia tms.

Erityisen »vaikea» paikkakunta oli Saksan keisarikunnan ja Preussin kuningaskunnan pääkaupunki Berliini. Jos siellä aikoi seurata kouluopetusta, oli oltava virallinen lupa. Sen saamiseksi oli ajoissa pyydettävä suositus Suomen Koulutoimen ylihallitukselta, tavallisimmin ylitirehtööriltä itseltään. Tämän avulla oli anottava Berliinin kouluviranomaisilta virallinen kuuntelulupa. Vaikka suosituksia oli, ei koulujen ovien avautuminen ollut itsestään selvä.

Kun Oskar Hynén (Hynninen) saapui 1.5.1892 Berliiniin, hän arveli pääsevänsä suoraan kuuntelemaan erääseen seminaariin ja siinä mielessä hän näytti seminaarin johtajalle mukanaan tuomansa Suomen Koulutoimen ylihallituksen antaman suositusasiakirjan. Johtaja kuitenkin ilmoitti, ettei hän voi suostua antamaan kuunteluoikeutta ilman Preussin kulttuuriministeriön antamaa virallista lupaa. Lisäksi johtaja happamasti ilmoitti, että kuuntelijoita oli jo ilman liikaa, joten ei olisi enää syytä ottaa uusia. Pettynyt Hynén lähti nyt Venäjän lähetystöön, jossa neuvottiin menemään kulttuuriministeriöön ja näyttämään siellä Suomen Koulutoimen ylihallituksen suositus. Hynén lähtikin neuvon mukaan ministeriöön, jätti paperinsa ja sai kuulla, että anomuksen käsittely tulisi kestämään todennäköisesti kolme päivää. Luvan saantia Hynén ei enää jäänyt odottamaan ajan puutteen takia. Hän lähti omin päin »koettamaan onneaan» Köpenickin kaupunginosassa olevaan seminaariin, jossa hänet yllättävästi otettiin vastaan ilman muuta. Kun ministeriön lupaa ei kuulunut, Hynén jatkoi matkaa Dresdeniin.

Yllätyksen koki myös kansakoulujen piiritarkastaja Johannes Reini saapuessaan kesällä 1894 Berliiniin. Hän kertoo: »Hämmästykseni sain siellä kohta sen tiedon, että kouluihin pääsy oli kielletty.» Reini meni ministeriöön mukanaan tavanmukainen Suomen Koulutoimen ylihallituksen antama suositus, jopa pääsi asianomaisen ministerinkin puheille. Reinille ilmoitettiin, että hänen oli pyydettyävä suositus myös Venäjän lähetystöstä. Kun Reini tätä pyysi, sitä ei ilman muuta katsottu voitavan antaa. Venäjän lähettiläs näet ilmoitti, että hän voi antaa suosituksen »vain Venäjän ulkoasiain ministerin puolustuksella». Tämä merkitsi umpikujaa. Näissä oloissa Reinin oli pakko vain »katsella museoita ja kaupunkia». Hän jatkoi kohta matkaansa Heidelbergiin ja Wieniin. Heidelbergissä hän sai virallisen luvan, etenkin kun hän jo kerran aikaisemmin oli oleskel-

lut siellä kuuntelijana. Ehkä Reini olisi päässyt johonkin yksityiseen oppilaitokseen, kuten Tammisaaren seminaarin opettajatar Anna Roos. Kun Roos Berliinissä pyysi audienssin Augusta-Schulen, naisseminaarin johtajan puheille, häntä ei edes otettu vastaan. Sen sijaan erään yksityisen tyttökoulun johtajatar antoi »omalla vastuullaan» hänelle kuunteluoikeuden pienessä oppilaitoksessaan. Useissa stipendikertomuksissa todetaan, että »pääsy kuuntelemaan Berliinin kouluihin on äärimmäisen vaikeaa». »Joka paikassa kysytään todistuksia ja suosituksia.» Mikael Johnsson (Soininen) totesi, että ministeriön suositus »teki ihmeitä kuin mikäkin pyhäinjäännös».

Saksin kuningaskunnan oppilaitoksiin suomalainen pääsi yleensä helposti, ja jos virallinen lupa tarvittiin, sen sai viivytyksettä, jopa virastosta asuntoon lähetin tuomana. Mutta saattoi toki sattua yllättäviä hankaluksiakin. Niinpä naiset eivät aina ilman muuta päässeet seuraamaan miesseminaarin opetusta, ainakaan voimistelun opetusta. Miesten pääsy naisseminariin oli välistä erityisesti luvanvarainen.

Edellä todettiin, että Suomen oppikouluväki koki vaikeuksia ollessaan 1860-luvulla stipendiaattina Ranskassa. Kun Y. K. Yrjö-Koskinen saapui 1892 stipendiaattina Pariisiin, hän »sai odottaa viikon päivät», ennen kuin virallinen lupa tuli »avaamaan Ranskan seminaarien ja kansakoulujen ovet». Kun lupa oli kunnossa, ranskalaiset kouluviranomaiset olivat, niin Yrjö-Koskinen kertoo, »kyllä kohteliaita ja avuliaita». Samaa on yleensä sanottava stipendiaattien kohtelusta myös muissa maissa. Näyttää siltä, että eurooppalaisten pedagogien välillä vallitsi useasti »näkömätön solidaarisuus».

Missä määrin eri koulut ja koulupaikkakunnat antoivat virkistäviä ja ravitsevia henkisiä eväitä opintomatalla olleille, on tietenkin vaikeasti arvioitavissa. Muutamilla paikkakunnilla matkailija viipyi kenties vain päivän tai pari, joten käynti oli itse asiassa läpikulua. Toisella paikkakunnalla kuuntelija ja opiskelija saattoi viipyä viikko-kausia, jolloin mahdollisuudet perehtyä koulutoimeen olivat jo toisenlaatuiset. On tietenkin mahdollista stipendikertomusten perusteella »pisteyttää» eri paikkakuntien ja eri opintomatkailejoiden »suorituksia». Stipendikertomuksista ei kuitenkaan aina käy selvästi ilmi, missä kouluissa ja kuinka kauan kuuntelija seurasi opetusta. Voidaan hahmotella vain ylimalkaisia arviointeja.